

Grijs en for granted

Anita Twaalfhoven Beleidsmakers in de cultuursector anticiperen niet echt op de vergrijzing van het kunstpubliek. Blijkbaar moeten de ouderen het zelf maar zien te rooien. Sterker nog: als kunst vooral ouderen trekt, is dat reden tot grote zorg. Wordt het in het ‘Jaar van de Vergrijzing’ niet eens tijd de bakens te verzetten?

‘De vergrijzing gaat vandaag echt beginnen’, zo luidde het *RTL4 Nieuws* op 3 januari. ‘In 2011 wordt Nederland overspoeld door de grijze golf.’ Het is een piekjaar omdat er naar schatting 120.000 mensen van 65-plus bij komen, die in het jaar 1946 zijn geboren. In het jaar 2040 zal de huidige verhouding tussen werkenden en niet-werkenden van 1:4 spectaculair verschoven zijn naar 1:2, zo voorspelde econoom en vergrijzingsdeskundige Lans Bovenberg die in het nieuws aan het woord kwam.

Je zou verwachten dat hierop druk is geanticipeerd door beleidsmakers in de cultuursector, om deze potentiële publieksgroep in tijden van economische crisis met open armen te ontvangen. Wie vlak na de oorlog is geboren, behoort zoals bekend tot de relatief welgestelde en hoogopgeleide generatie babyboomers die vaak actief is en over veel vrije tijd en voldoende financiën beschikt. Een vijver waaruit het voor kunstinstellingen dankbaar vissen is.

Desondanks zijn van overheidswege niet of nauwelijks stimuleringsmaatregelen genomen om ouderen uit alle lagen van de bevolking de komende jaren over de drempel van cultuurinstellingen te helpen. Er is bijvoorbeeld geen Cultureel Ouderen Paspoort (COP) in het leven geroepen, met een bijbehorend *COP Magazine*. Of een Cultuurkaart voor minder draagkrachtige ouderen, die ook korting geeft op toegangskaartjes van kleinkinderen. De BankGiroLoterij financiert de Museum Plus Bus, die ouderen gratis naar musea vervoert. Het is een initiatief dat navolging verdient.

Maar ouderen, zo is het heersende idee in de cultuursector, komen tóch wel. Daarom lijken stimuleringsmaatregelen specifiek voor deze doelgroep overbodig, misschien zelfs ongewenst. Ouderen, meestal verwijst de term naar 65-plussers maar de leeftijdsgrens ligt ook vaak bij 50- of 55-plus, vormen geen publieksgroep die enthousiasme oproept. Vooral beleidsmakers lijken niet zo van hen

gecharmeerd. Als het gaat om cultuurbezoek door ouderen vallen al snel termen in de trant van ‘dreigende’ of ‘zorgwekkende’ vergrijzing, die ‘een gevaar’ zou zijn voor het voortbestaan van ‘traditionele kunstvormen’ zoals opera, toneel of klassieke muziek. Het is alsof kunst waar louter ouderen op afkomen ten dode is opgeschreven. Terwijl kunst die steevast een jong publiek trekt zelf ook als springlevend te boek staat. In het verlengde daarvan richt de aandacht zich als vanzelfsprekend op de cultuurparticipatie van kinderen en jongeren, om hen te enthousiasmeren en zo een publiek voor de toekomst te kweken. Ook staatssecretaris Halbe Zijlstra benadrukt de educatie van de jeugd en gaat voorbij aan de potentie van het groeiende ouderenpubliek. Wat gezien zijn beleidsvoornemens, om de Cultuurkaart af te schaffen en instellingen te beoordelen op hun publieksbereik, verbazing wekt.

Steeds sterker dringt de vraag zich op in hoeverre de bovengenoemde redenering nog opgaat. Zijn in het Jaar van de Vergrijzing jongeren nog steeds het publiek van de toekomst?

Traditie

Het idee dat aandacht voor de jeugd een centrale rol dient te spelen in het cultuurbeleid van de overheid gaat ver terug

in de tijd. Al in 1939 schreef Emmanuel Boekman in zijn proefschrift *Overheid en kunst in Nederland*: ‘Een kunstpolitiek van de overheid moet erop gericht zijn, de belangstelling voor kunst te vergroten, en waar zij niet bestaat, te trachten belangstelling voor kunst te wekken.’ Het onderwijs zag hij als de aangewezen plek om mensen het besef bij te brengen ‘dat kunst een eigen deel van het volle leven is... een niet te missen bestanddeel van ons wezen’. Als de staatssecretarissen

Het is alsof kunst waar louter ouderen op afkomen ten dode is opgeschreven

Adelmond en Van der Ploeg halverwege de jaren negentig het initiatief nemen tot het project *Cultuur en School* past dat in een lange traditie.

De motivatie van waaruit Rick van der Ploeg in de nota *Cultuur als confrontatie* de jeugd in het brandpunt van de belangstelling plaatst, is niet alleen idealistisch. Bij Van der Ploeg ging het er ook om de vergrijzing van het kunstpubliek tegen te gaan. In deze nota schrijft hij: ‘Het publiek dat gebruikmaakt van het gesubsidieerde cultuuraanbod bestaat voor het overgrote deel uit goed opgeleiden en beter gesitueerden in de middelbare leeftijdsklasse. Vaak beschikken zij over een meer dan gemiddelde kennis van de sectoren waar hun belangstelling naar uitgaat.’ (Ploeg 1999)

Op basis van toenmalige cijfers van het SCP concludeerde de staatssecretaris: ‘Na het veertigste levensjaar neemt de culturele belangstelling toe. Dat geldt zowel voor de receptieve als de actieve deelname; zowel voor het bezoek aan musea en podiumkunsten als

voor de amateuristische kunstbeoefening. Daarentegen is de belangstelling van jongeren voor deze vormen van cultuurdeelname afgenomen.’

Hieruit mocht volgens Van der Ploeg niet de conclusie worden getrokken dat het met de cultuurdeelname vanzelf wel goed zou komen als jongeren de 40 passeren. ‘Die conclusie veronderstelt dat cultuurdeelname afhankelijk is van de levensfase. Dat is allerminst zeker. Het SCP suggereert in zijn laatste *Sociaal en Cultureel Rapport* dat de huidige generatie jongeren wel eens anders geprogrammeerd zou kunnen zijn.’ Volgens deze veronderstelling zouden jongeren bij het klimmen der jaren op de hun vertrouwde populaire cultuur georiënteerd blijven. ‘Dat zou kunnen betekenen dat op den duur het publiek van traditionele cultuuruitingen vergrijsst en slinkt, aldus het SCP’, schrijft Van der Ploeg.

Met andere woorden, aandacht voor de cultuurparticipatie van de jeugd is mede van belang om het voortbestaan van traditionele cultuuruitingen veilig te stellen. Om meerdere redenen is dit geen overtuigende redenering. Ten eerste is het de vraag of dit de motivatie moet zijn om de cultuurparticipatie van jongeren te stimuleren. Ten tweede vraagt de koppeling tussen vergrijzen en slinken van het publiek om nuancering. Als het publiek vergrijsst wil dat nog niet zeggen dat het daarmee ook vermindert. Op korte termijn vergrijsst het publiek vooral omdat het aandeel ouderen in de bevolking zo sterk stijgt. Maar daarmee slinkt het nog niet, integendeel zou je denken: hoe meer ouderen uit de babyboomgeneratie, des te meer volle zalen. Pas veel later, als de huidige generaties jongeren naar hun pensioen uitzien en de kunstminnende ouderen van nu zijn overleden, zou het publiek voor ‘traditionele cultuuruitingen’ eventueel kunnen slinken. Maar het is de vraag in hoeverre kunst die in deze tijd als ‘traditioneel’ te boek staat,

over zo’n 50 jaar überhaupt nog in die vorm zal bestaan.

Bedreiging

Desondanks wordt de term vergrijzing sindsdien geassocieerd met slinkend publiek en kunst in (doods)nood. Iedere kunstinstelling wil voortbestaan en mede vanuit die gedachte – daarnaast spelen natuurlijk vooral idealistische motieven een rol – is daarop een wedloop ontstaan om een jong publiek binnen te halen. Met name de subsidieregelingen onder de vlag van het Actieplan Cultuurbereik (2001-2008), met het project Cultuur en School, hebben aangezet tot programmering voor een jonge doelgroep. Door dit project, waarmee de overheid het kunstbezoek en de kunsteducatie van scholieren subsidieert, heeft de aandacht voor jong publiek een grote vlucht genomen. De deuren van theaters, musea, galeries en concertgebouwen staan in deze tijd wijd open voor scholen en lesbrieven, lespakketten of lesprojecten moeten het aanbod aansprekend naar het onderwijs vertalen. Ieder schoolgaand kind komt zo in aanraking met kunst, variërend van theater, dans, muziek en beeldende kunst tot architectuur, film, nieuwe media en design. In het voortgezet onderwijs werd bovendien het verplichte schoolvak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) ingevoerd, dat leerlingen van vmbo tot vwo over de drempel van de kunstinstellingen helpt. Waarbij de Cultuurkaart – nog enige tijd – een deel van dit cultuurbezoek bekostigt.

Maar hoe stond het in de tussentijd met de aandacht voor de cultuurparticipatie van ouderen? Omdat ouderen ‘toch wel komen’, leken stimuleringsmaatregelen specifiek voor deze doelgroep onnodig. Toch signaleert de Raad voor Cultuur in 2007 een mogelijk probleem. In het advies *Innoveren, participeren! Advies agenda cultuurbeleid en culturele basisinfrastructuur* vraagt de Raad aandacht

voor ouderen met het oog op de amateurkunst. Daarbij wordt opgemerkt dat 'de vergrijzing op zich geen probleem vormt voor de amateurkunst, mits de sector deze doelgroep voldoende uitdaagt en op maat bedient'. Wanneer het aanbod echter tekortschiet, ziet de Raad een risico dat de cultuurdeelname van 55-plussers terugloopt. 'Een verminderde participatie van ouderen in een vergrijzende samenleving vormt wél een bedreiging voor de amateurkunst. Veel 55-plussers willen deelnemen aan het culturele leven, of vaker deelnemen, zoals blijkt uit onderzoek naar senioren en cultuur in Brabant, maar allerlei praktische omstandigheden verhinderen dit.' Het weg-nemen van (een deel van) deze belemmeringen is in de ogen van de Raad 'relatief eenvoudig en verdient hoge prioriteit', al wordt niet aangegeven wat daarvoor nodig is.

Ook heeft de Raad in dit verband oog voor het welzijn van ouderen. 'Meer aandacht voor kunst, erfgoed en media in de directe leefomgeving van senioren verbetert ook de kwaliteit van leven, met name van alleenstaanden en van bewoners van bejaardenhuizen, verzorgings- en verpleeghuizen.' Cultuurinstellingen zouden hieraan kunnen bijdragen door bij de ontwikkeling en uitvoering van hun beleid nadrukkelijker

rekening te houden met de wensen en beperkingen van 55-plussers.

'Het vergroten van de actieve cultuurparticipatie en het versterken van de lokale infrastructuur op het gebied van amateurkunst en cultuureducatie vraagt een krachtig overheidsbeleid', vindt de Raad. Idealiter is het beleid op het gebied van amateurkunst en cultuureducatie nauw verweven met het onderwijsbeleid, het jeugd- en het ouderenbeleid, maar ook met beleid op bijvoorbeeld

Stimuleringsmaatregelen specifiek voor ouderen leken lang overbodig

het gebied van media, gezondheidszorg, stedelijke vernieuwing en veiligheid. 'Het cultuurbeleid dient nadrukkelijk in te spelen op de vergrijzing. Afstemming van het overheidsbeleid op het gebied van cultuur, zorg, welzijn en veiligheid is noodzakelijk', concludeert de Raad. (Raad voor Cultuur 2007)

Geen kauwgom

In de nota *Kunst van leven* met de hoofdlijnen van het cultuurbeleid voor de periode 2009-2012 die daarop volgt, neemt voormalig minister Plasterk dit advies niet over en hij verwijst er evenmin naar. In de paragraaf 'Een brede basis voor cultuur: cultuurparticipatie' schrijft de minister: 'Het zelf beoefenen en ervaren van cultuur is de basis voor het culturele leven. Amateurkunst is hierbij van groot belang. Juist jongeren moeten opgroeien met cultuur, dit legt de basis voor de waardering van en ontvankelijkheid voor cultuur op latere leeftijd.' (Plasterk 2007)

Anita Twaalfhovenis hoofdredacteur van *Boekman*

Als vervolg op het Actieplan Cultuurbereik presenteert de minister een 10-puntenplan en een nieuw programmafonds Cultuurparticipatie. Dit programma is vooral op de jeugd gericht en aandacht voor ouderen als doelgroep die specifieke aandacht verdient ontbreekt. De term ouderen valt hier slechts één keer, als een van de vele doelgroepen voor media-educatie. Wat overigens niet wegneemt dat het bij andere programmapunten, zoals volkskunst en leesbevordering, mede om hen draait.

Anno 2011 staan de deuren van kunstinstellingen niet extra gastvrij open voor de cultuurminnende babyboomers die komende jaren massaal met pensioen gaan. Tot op zekere hoogte krijgen deze ‘grijze hoofden’ juist te maken met leeftijdsdiscriminatie. Terwijl zij, anders dan veel jongeren, vaak goed op de hoogte zijn van het kunstaanbod, en zeer geïnteresseerd. Ze plakken geen kauwgum onder de theaterstoelen. Ze praten er niet doorheen als de rondleider in een museum een verhaal vertelt. Ook zonder kostbare en tijdrovende educatieve projecten vooraf zijn ze vaak enthousiast voor een kunstvorm. Met andere woorden, het is een groot en groeiend publiek dat met één vinger te lijmen is. Maar ook als een publiek op leeftijd in groten getale naar het museum, theater of concertgebouw komt, dient zich de vraag zich aan of er niet een nog breder ouderenpubliek over de drempel is te krijgen.

Hoogopgeleide ouderen komen vaak uit zichzelf. Maar hoe staat het bijvoorbeeld met het cultuurbezoek van minder hoogopgeleiden op leeftijd, of met oudere migranten uit Indonesië, China, Suriname, Turkije of Marokko? De woorden ‘jong’ en ‘allochtoon’ worden in beleidsnota’s vaak in één adem genoemd. Maar ook de culturele voorkeuren van oudere allochtonen verdienen expliciet de aandacht.

De wat slome constatering: ze komen tóch wel, is niet bevorderlijk voor het enthousiasme

van dit groeiende publiek. Wie hen in het Jaar van de Vergrijzing *for granted* blijft nemen, mist zélf de boot.

Literatuur

- Boekman, E. (1939) *Overheid en kunst in Nederland*. Amsterdam: Herzberger.
- Plasterk, R.H.A. (2007) *Kunst van leven: hoofdlijnen cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ploeg, R. van der (1999) *Cultuur als confrontatie: uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Raad voor Cultuur (2007) *Innoveren, participeren! Advies agenda cultuurbeleid en culturele basisinfrastructuur*. Den Haag: Raad voor Cultuur.